

OLIV TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT
VA SERVIS INSTITUTI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE PROCEEDINGS

DAVLAT TILI – TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

MAQOLALAR TO'PLAMI | COLLECTION OF PAPERS
INTERNATIONAL CONFERENCE | XALQARO ILMIY KONFERENSIYA

SAMARQAND | SAMARKAND 2026

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI
“O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI” KAFEDRASI**

**“DAVLAT TILI – TARAQQIYOT VA MILLIY
YUKSALISH MEZONI”**

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

MATERIALLAR TO‘PLAMI (2-qism)

**5-sho‘ba. Taniqli tilshunos olim -Bekmurod Yo‘ldoshevning o‘zbek
tilshunosligiga qo‘shgan hissasi**

(2026 yil 20-21 oktabr)

SAMARQAND-2026

**МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И
ИННОВАЦИЙ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН
САМАРКАНДСКИЙ ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И СЕРВИСА
КАФЕДРА “УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ”**

**Сборник материалов международной научно-практической
конференции на тему (часть 2):**

**“ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЯЗЫК – КРИТЕРИЙ
РАЗВИТИЯ И НАЦИОНАЛЬНОГО ПРОГРЕССА”**

**5 секция. Вклад известного лингвиста Бекмурода Юлдашева в
развитие узбекского языка.**

(20-21 октября 2026 г.)

САМАРКАНД-2026

**MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND
INNOVATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN
SAMARKAND INSTITUTE OF ECONOMICS AND SERVICE
DEPARTMENT OF UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE**

**Collection of materials of the international scientific and practical
conference on the topic (part 2):**

**“THE STATE LANGUAGE A CRITERION OF
DEVELOPMENT AND NATIONAL PROGRESS”**

**Section 5. The Contribution of the Renowned Linguist Bekmurod
Yuldashev to the Development of the Uzbek Language**

(October 20-21, 2026)

SAMARKAND-2026

UO'K: 811.512.133:342.725

Y18

KBK: 81.2Ў36 + 67.401

“DAVLAT TILI – TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI” *Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari 2-qism. 2026-yil 20-21-oktabr. Samarqand, SamISI, 2026. – 278 bet.*

To'plovchi va nashrga tayyorlovchi:

D.B.Yuldasheva - SamISI “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrası mudiri, filologiyafanlari bo‘yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent.

Nashr uchun mas’ullar:

A.S.Adilova – SamISI “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrası katta o‘qituvchisi, f.f.n.

D.J.Norboyeva - SamISI “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrası katta o‘qituvchisi

T.A.Chernova - SamISI “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrası o‘qituvchisi.

Xalqaro miqyosda o‘tkazilgan ilmiy-amaliy anjuman materiallarida professor-o‘qituvchilar, yosh olimlar, katta ilmiy xodim izlanuvchilar, magistrantlar va iqtidorli talabalarning davlat tili tadqiqiga oid dolzarb muammolariga bag‘ishlangan.

To‘plamdagi materiallardan professor-o‘qituvchilar, yosh olimlar, katta ilmiy xodim izlanuvchilar, mustaqil tadqiqotchilar, magistrantlar, iqtidorli talabalar va amaliyot xodimlari o‘z ilmiy faoliyatlarida foydalanishlari mumkun.

Taqrizchilar:

M.B.Abdiyev – filologiya fanlari doktori, professor;

A.M.Shofqorov – filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Maqolalar mualliflar tahririda bosilmoqda. Ularda keltirilgan raqamlar, faktlar, xulosa va tavsiyalarga mualliflar mas’ul.

ISBN: 978-9910-350-20-7

©Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, 2026 y.

**V - SHO‘BA: TANIQLI TILSHUNOS OLIM BEKMUROD
YO‘LDOSHEVNING O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI RIVOJIGA QO‘SHGAN
HISSASI**

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGINING YORQIN SIYMO SI
*(Professor Bekmurod Yo‘ldoshevning hayot yo‘li
va frazeologik uslubiyat maktabi)*

***Almaz Ulviy BINNATOVA**
filologiya fanlari doktori, professor
Ozarbayjon Milliy Ilmlar akademiyasi Nizomiy Ganjaviy nom.
Adabiyot instituti Ozarbayjon-Turkmaniston-O‘zbekiston
adabiy aloqalari bo‘limi mudiri,
O‘zbekiston Respublikasining "Do‘stlik" ordeni sohibi,
ulvialmaz@gmail.com; **orcid** – 0000-0001-7991-3969*

Annotatsiya: Maqola zamonaviy o‘zbek tilshunosligi va turkologiyasining yirik namoyandalaridan biri, filologiya fanlari doktori, professor Bekmurod Yo‘ldoshev (1947–2016) hayoti va uning boy ilmiy-pedagogik faoliyatiga bag‘ishlangan. Tadqiqotda olimning o‘zbek tilshunosligida frazeologik uslubiyat (stilistika) sohasini mustaqil fan sifatida shakllantirishdagi fundamental xizmatlari nazariy jihatdan tahlil qilingan. Muallifning lug‘atchilik (lexicografiya) sohasidagi kamchiliklarga qaratilgan tanqidiy konsepsiyalari, frazeologik birliklarning funksional-uslubiy differensiatsiyasi uchun ilgari surgan 6 ta metodologik mezonlari (etimologik, ichki shaklning jozibadorligi, semantik, ohangdoshlik, komponent va miqdoriy mezonlar) maqolada keng yoritilgan.

Shuningdek, maqolada B.Yo‘ldoshevning o‘zbek lingvofolkloristikasiga kiritgan yangiliklari, xususan, o‘zbek xalq dostonlari ("Alpomish", "Ravshan", "Rustamxon") matnlarini kompyuter dasturlari va matematik-statistik metodlar yordamida o‘rganish jarayoni tahlil etilgan. Olim rahbarligida tuzilgan chastotali izohli frazeologik lug‘atlarning metodologik ahamiyati asoslab berilgan. Yakunda professor B.Yo‘ldoshev yaratgan ilmiy maktabning zamonaviy turkologiya va nutq madaniyati rivojidadagi fundamental o‘rni alohida ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: Bekmurod Yo‘ldoshev, o‘zbek tilshunosligi, frazeologik uslubi-yot, lingvostatistika, o‘zbek xalq dostonlari, leksikografiya, badiiy matn tahlili.

KIRISH.

Har bir xalqning milliy-madaniy tafakkurining, ma'naviy sarvatining va tarixiy yaddoshining korunub saqlanmasinda, inqishof etdirilmasinda tilshunos olimlarning, xususan tilning lug'at tarkibini va badiiy butunligini tadqiq etgan mutaxassislarning roli beqiyosdir. O'zbek xalqining badiiy til madaniyatini, xususan frazeologiyasini ilg'or ilmiy metodlar bilan tadqiq etib, bu sohada fundamental ilmiy maktab yaratgan shunday ulkan siymolardan biri filologiya fanlari doktori, professor Bekmurod Yo'ldoshevdir. Yarim asrdan ortiq davrni qamrab olgan ilmiy-pedagogik faoliyati bilan u faqat Samarqand va Navoiy ilmiy muhitidagina emas, balki butun Turkologiya olamida chuqur iz qoldirgan, o'zbek tilshunosligini yangi cho'qqilarga ko'targan.

ASOSIY MATN:

Olimning boy ilmiy merosi badiiy nutq uslubiyati, badiiy matnning lingvistik tahlili, lingvostatistika va xususan frazeologik uslubiyat sohalarini tubdan yangilagan. Ushbu maqola, professor Bekmurod Yo'ldoshevning sharaflil hayot yo'lini, uning ilmiy-pedagogik faoliyatining asosiy bosqichlarini va o'zbek frazeologik uslubiyatining nazariy poydevorini qo'ygan fundamental asarlarini tizimli ravishda yoritish maqsadini tashiydi.

1. Bolalik yillari, tahsili va mehnat faoliyatining boshlanishi – Bekmurod Yo'ldoshev 1947 yil 9 iyulda O'zbekistonning Samarqand viloyati Paxtachi (sobiq Paxtakor) tumani Ziyovuddin shaharchasida, hunarmand-kulol (kosib-hunarmand) oilasida dunyoga kelgan. Ilk tahsilini tumandagi 14-sonli (hozirgi 22-sonli) o'rta maktabda olgan Bekmurod, hali yosh chog'laridanoq ilmga, badiiy adabiyotga va davriy matoratga katta havas ko'rsatgan. U, o'rta tahsilini yuqori muvaffaqiyat bilan – "Oltin medal" bilan tamomlagan. Hali maktab yillarida, 1962–1964 yillarda tahsildan ajralmagan holda Ziyovuddindagi qandolatchilik sexida usta yordamchisi bo'lib ishlashi uning mehnatsevar va intizomli inson bo'b shakllanishida muhim rol o'ynagan.

1964 yilda Alisher Navoiy nomidagi Samarqand Davlat universitetining (SamDU) o'zbek va tojik filologiyasi fakultetiga o'qishga kirgan B.Yo'ldoshev, bu yerda o'zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligining Vohid Abdullayev, Ulug' Tursunov, Hamdam Berdiyurov kabi mashhur fidoyilarining ma'ruzalarini tinglagan, ulardan chuqur ilmiy bilimlar olgan. Talabalik yillaridanoq ilmiy konferensiyalarda faol ishtirok etgan va "Faxriy yorliq"larga loyiq ko'rilgan yosh tadqiqotchi, 1968 yilda Bishkekda o'tkazilgan talabalar ilmiy konferensiyasida mashhur turkolog, akademik K.K.Yudaxin bilan uchrashish sharafiga muyassar bo'lgan.

1969 yilda universitetning "Imtiyozli diplomi" bilan tamomlab, bir muddat Samarqand viloyatining "Lenin yo'li" (hozirgi "Zarafshon") gazetasida korrektor,

adabiy xodim va tarjimon bo'lib faoliyat yuritgan. Ushbu matbuot tajribasi uning qalamining o'tkirlashishida, tilning jonli va yozma shakllarini chuqur anglashida, operativ va tezkor tafakkur qozonishida katta maktab vazifasini o'tagan.

2. Ilmiy faoliyati, dissertatsiya himoyalari va ijodiy yutuqlari – 1970 yilda ustozi professor Hamdam Berdiyevning tavsiyasi bilan Samarqand Davlat universitetining yangi tashkil etilgan Umumiy tilshunoslik kafedrasiga o'qituvchi etib tayinlangan B.Yo'ldoshev, umrining oxirigacha oliy ta'lim va ilm-fan sohasidan ajralmagan. Olimning ilmiy izlanishlari o'zbek tilining uslubiyati, badiiy matn tahlili va frazeologiyasi ustiga qurilgan edi. Tinmay qilgan mahsuldor mehnati natijasi o'laroq u, ikki muhim ilmiy daraja dissertatsiyasini muvaffaqiyatli himoya qildi:

1. *Nomzodlik Dissertatsiyasi (1979):* O'zbekiston Fanlar akademiyasining A.S.Pushkin nomidagi Til va adabiyot instituti huzuridagi Ixtisoslashgan ilmiy kengashda mashhur adib "Said Ahmad ijodining tili va uslubi" mavzusida dissertatsiya himoya qilib, filologiya fanlari nomzodi darajasini olgan. Bu ish badiiy matnda muloqot, monolog, polilog shakllaridan foydalanish, frazeologizm va maqollarning uslubiy imkoniyatlarini tadqiq etgan ilk mukammal badiiy-uslubiy tadqiqotlardan hisoblanadi. Ushbu ilmiy faoliyatning davomisi sifatida, olim 1982 yilda dotsent ilmiy unvonini olgan.

2. *Doktorlik Dissertatsiyasi (1994):* Yana o'sha institutning Ixtisoslashgan ilmiy kengashida o'zining fundamental tadqiqot ishini – "Zamonaviy o'zbek adabiy tilida frazeologik birliklarning funksional-uslubiy xususiyatlari" mavzusini muvaffaqiyatli himoya qilib, filologiya fanlari doktori olimlik darajasiga ko'tarilgan. Akade-miklar G'.Abdurahmonov, Sh.Rahmatullayev, Sh.Shoabdurahmonov kabi ulkan tilshunoslar bu ishni o'zbek tilshunosligida katta yangilik va frazeologiyaning rivojida mustasno bir bosqich sifatida yuqori baholaganlar. 2001 yilda olimga professor ilmiy unvoni berilgan.

3. Pedagogik-tashkiliy faoliyati va ilmiy rahbarligi – Professor B.Yo'ldoshev nafaqat kabinet olimi, balki juda iste'dodli tashkilotchi va fidokor pedagog ham edi. U yoshlarning ijtimoiy va ilmiy hayotida har doim oldingi saflarda bo'lgan. Universitet yillarida Talabalar ilmiy jamiyati raisi (1975–1977), keyingi yillarda esa oliy maktab tizimida muhim kafedralar mudiri va dekan lavozimlarida faoliyat yuritgan. Olimning ma'muriy va pedagogik faoliyatining asosiy yillnomasi quyidagicha:

- *1999–2000 yillar:* SamDUDA Xalqaro jurnalistika va uslubiyat kafedrasini mudiri bo'lgan, bo'lajak jurnalistlarga adabiy tahrir va matorat tilidan dars bergan.

- *2000–2002 yillar:* Navoiy Davlat pedagogika instituti (NavDPI) O'zbek filologiyasi fakulteti dekani vazifasini bajargan. Uning rahbarligi davrida

ushbu fakultetda ilmiy salohiyat keskin ravishda ortib, fan nomzodlari soni qisqa muddatda 6 tadan 14 taga ko'tarilgan.

- *2002–2016 yillar:* SamDU O'zbek tilshunosligi kafedrasini professori sifatida ilmiy-pedagogik faoliyatini davom ettirgan, shu bilan birga nufuzli ilmiy jurnallar tahrir hay'ati a'zosi bo'lgan.

B.Yo'ldoshevning rahbarligida ko'plab yosh tadqiqotchilar ilmiy ishlarini muvaffaqiyatli himoya qilganlar. Uning bevosita ilmiy rahbarligida F.Bobojonov, Z.Pardayev, O.Tursunova, M.Vafoeva kabi yosh olimlar nomzodlik dissertatsiyalarini tamomlaganlar. Shuningdek, o'nlab magistrlik uning himoyasi ostida ilmiy ish yozib, magistrlik darajasini qo'lga kiritganlar. Olim rahbarlik qilgan talabalar orasida O'zbekiston Prezidenti Davlat stipendiyasiga loyiq ko'rilganlar va respublika olimpiadalarida faxriy o'rinlarni egallaganlar bo'lgan.

4. *Boy ilmiy merosi va fundamental monografiyalari* – Professor Bekmurod Yo'ldoshevning qalamidan chiqqan ilmiy, ilmiy-ommabop va metodik asarlarning umumiy hajmi *300 bosma taboqdan* ortiqdir. U 40 dan ziyod monografiya, darslik va o'quv qo'llanmalarining, 300 dan ortiq ilmiy maqolalarning muallifidir. Olimning o'zbek tilshunosligining fundamental poydevorini tashkil etgan asosiy kitoblari quyidagilardan iborat:

- "Umumi tilshunoslik" (1974, 1979, 1982),
- "Badiiy nitq uslubiyati" (1982),
- "Adabiy til va badiiy uslub" (1988),
- "O'zbek badiiy nasrining uslubiy tahlili" (1989),
- "Frazologiya tarixidan lavhalar" (1998),
- "Frazologik uslubiyat asoslari" (1999),
- "Matn tilshunosligi" (2006),
- "Matematik va kompyuter tilshunosligi" (2007),
- "O'zbek xalq dostonlarining chastotali izohli frazeologik lug'ati" (2008),
- "O'zbek tilining frazeologik stilistikasi" (2016, U.Rashidova bilan hammual-liflikda).

Olim o'zbek frazeologiyasining izohli va chastotali lug'atlarini tuzishda mustasno xizmatlar ko'rsatgan, til ma'lumotlarining kompyuter va lingvostatistik boshqaruv metodlari bilan ishlanishining asosini qo'ygan. U, shuningdek, Toshkent, Moskva, Sankt-Peterburg, Boku, Olmaota, Bishkek kabi xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy markazlarda o'tkazilgan konferensiyalarda ma'ruzalar bilan chiqish qilib, o'zbek ilm-fanini munosib ravishda taqdim etgan. Ilm-fandagi yuksak xizmatlari uchun 2006 yilda Xalqaro "Antique World" Fanlar akademiyasining akademiki etib saylangan, 2010 yilda esa "Iste'dod" jamg'armasi liniyasi bilan Xitoyning Shanxay universitetida axborot texnologiyalari bo'yicha malaka oshirish kursini o'tagan.

5. O'zbek frazeologik uslubiylarining nazariy asoslari – Professor Bekmurod Yo'ldoshev ilmiy merosining shoh asarini uning frazeologik birliklarning uslubiy imkoniyatlariga bag'ishlagan tadqiqotlari tashkil etadi. Olimning 1999 yilda nashr etilgan *“Frazeologik uslubiylar asoslari”* va umrining so'nggi yilida – 2016 yilda yorug'lik ko'rgan *“O'zbek tilining frazeologik stilistikasi”* nomli monoqrafiyalari o'zbek tilshunosligida bu sohani mustaqil bir fan sifatida shakllantirdi. B.Yo'ldoshevning rahbarligi va ustod olimlar (akademik Sh.Shoadurahmonov, professorlar Sh.Rahmatullayev, A.Hojiyev, E.Begmatov) ilmiy maslahatlari bilan vujudga kelgan ushbu asarlar lug'atchilik va uslubiylarning kesishishida muhim nazariy baza yaratdi.

5.1. Leksikografik bo'shliqlarning tanqidiy tahlili – B.Yo'ldoshev ilgari surgan eng muhim ilmiy-tanqidiy konsepsiyalardan biri o'zbek leksikografiyasi (lug'atchiligi) va frazeografiyasida mavjud bo'lgan bo'shliqlar bilan bog'liqdir. Muallif akademik V.V.Vinogradovun rus tilining lug'atlari uchun qilgan haqli tanqidlarini o'zbek lug'atchiligiga ham ijodiy ravishda tatbiq etgan. Olim isbotlar ediki, fundamental *“O'zbek tilining izohli lug'ati”* (ЎТЎЛ va ЎТЎЛ-5) seriyasida frazeologik birliklarning qarshisida ularning qaysi funksional uslubga (badiiy, ilmiy, publisistik, s'zlashuv va b.) tegishli ekanligini ko'rsatuvchi maxsus uslubiy belgilar (stilistik markerlar) aksar hollarda berilmagan.

Ushbu metodologik kamchilik lug'atdan foydalanuvchilarda barcha iboralarining uslubiy jihatdan neytral degan noto'g'ri tasavvur uyg'otadi, lug'atning nutq madaniyati va til normalari sohasidagi ma'lumotnoma vazifasini pasaytiradi. B.Yo'ldoshevning asarlari uslubiy mezonlarni belgilash va lug'atlarda frazeologizmlarning uslubiy qatlamlarini aniq ko'rsatish maqsadiga xizmat qiladi.

5.2. Iboralarning uslubiy semantikasi va differensiya mezonlari – Professor Yo'ldoshev iboraning ma'no strukturasi sFormazning ma'no strukturasi bilan ko'ra murakkabroq hisoblaydi. Chunki iborada komponentlarning real, dastlabki leksik ma'nosi bilan butun ifodaning konnotativ ma'nosi orasida katta bir "uzilish" va ko'chma ma'noga ko'chish mavjud bo'ladi. Olim frazeologizmlarning uslubiy ma'nosini *ikki asosiy komponentga* ajratadi:

1. Ekspressiv-baho bo'yog'i: Iboraga emosionallik, ekspressivlik va ijobiy/salbiy (ironiya, kinoya, hayrat) baholash chalasi yuklaydi.

2. Funksional-uslubiy bo'yoq: Iboraning konkret qaysi funksional uslubda (rasmiiy-ish yuritish, ilmiy, publisistik, badiiy yoki maishiy-s'zlashuv) ishlatilishi kerakligining lingvistik signalini beradi.

Tilshunoslik ilmida iboralarning uslubiy tegishliligini va ularning funksional uslublar bo'yicha taqsimlanishini aniqlash uchun professor B.Yo'ldoshev tomonidan *6 ta muhim metodologik mezon (mezon)* ilgari surilgan va asarlarida keng shaklda tahlil qilingan:

- *Etimologik mezon*: Iboraning kelib chiqishi, tilda ilk yaratilgan muhiti uning uslubiy tabiatini bevosita shartlantiradi. Masalan, xalq jonli sۆzlashuv tilidan va folklordan kelgan iboralar bilan bir qatorda, arab-fors tillaridan, shuningdek rus tilidan kalka (sۆzmasۆz tarjima) va yarim kalka yo'li bilan o'zbek adabiy tiliga o'tgan ifodalar farqli funksional uslubiy xususiyatlar tashiydi.

- *Ichki shaklning jozibadorligi (obrazlilik) mezoni*: Iboraning asosida turgan ko'chma obrazning (masalan, o'zbek tilidagi "*pichoq suyakka yetdi*", "*ko'zini moashdek ochmoq*") darajasi uslubiy ekspressiyaning darajasini aniqlaydi.

- *Semantik mezon*: Iboraning ifoda etgan mujarrad yoki konkret tushunchalarning mohiyati, uning intellektual yoki emosional qatlamda joy olishi bilan bog'liqdir.

- *Ohangdoshlik (Ritm-qofiya) mezoni*: Ibora komponentlari orasida alliteraciya, assonans va ichki qofiyaning (masalan, "*eski tos, eski hammom*") bo'lishi ifodani bevosita badiiy-folklor uslubiga yoki jonli sۆzlashuv tiliga yaqinlashtiradi.

- *Komponent mezoni (Deaktualizaciya)*: Ibora tarkibidagi arxaik, kitobiy yoki dialektal sformazlarning (masalan, fors mənşəli "*pora*", "*jo*") borligi va komponentlarning erkin ma'nolarini yo'qotib barqarorlashishi jarayoni uslubiy differensiasiyaga xizmat qiladi.

- *Miqdoriy mezon (Statistik ko'rsatkich)*: Olim qayd etadiki, iboraning real uslubiy tabiati uning badiiy adabiyotda, publisistikada yoki muxtalif ijtimoiy qatlamlarning, personajlarning nutqida *ishlatilish chastotasi (statistika)* asosida daqiq muayyan qilinadi.

5.3. *Frazeologizmlarning matnda funksional-uslubiy va ijodiy transformasiya imkoniyatlari* – Professor B.Yo'ldoshevning tadqiqotlarida frazeologizmlarning badiiy matndagi roli faqat barqaror til vahidi sifatida qotirilgan shaklda o'rganilmaydi, ularning yozuvchi va shoirlar tomonidan fərdi shaklda o'zgartirilishi – *struktur-semantik transformasiya usullari* ham tizimga solinadi. Olim frazeologik uslubiyatning bu dinamik sohasini quyidagi kategoriyalar bo'yicha guruhlagan:

- *Komponentlarning almashtirilishi*: Ibora tarkibidagi barqaror komponentlar-dan birining fərdi muallif niyatiga muvofiq ravishda sinonimi yoki konnextual ma'noda yaqin boshqa bir sFormaz bilan almashtirilishi.

- *Kontekstual kengaytirish*: Ibora ichiga va atrofiga uning emosional-ekspressiv ta'sir kuchini oshiradigan, obrazni konkretlashtiradigan erkin leksik vahidlarning orttirilishi.

- *Frazeologik (Iyhom)*: Matnda bir sFormazning bir vaqtning o'zida ham o'z real (haqiqiy) ma'nosi, ham ibora ichidagi tegishli bo'lgan ma'no qatlamni bilan to'qnashtirilib, keskin badiiy-satirik effekt yoki sFormaz o'yini yaratilishi jarayoni.

Olim shuningdek iboralarning adabiy til normasi (ortografiya, punktuasiya, uslub normalari) bilan o'zaro aloqasini tadqiq etgan, nutq nuqsonlarining va uslubiy xatolarning bartaraf etilishi uchun ilmiy asoslangan lug'atchilik metodologiyasini taklif etgan.

6. Folklor tilshunosligi va "lingvofolkloristika" sohasidagi yangiliklar – Professor B.Yo'ldoshevning o'zbek tilshunosligiga olib kelgan eng katta ilmiy yangiliklaridan biri ham o'zbek xalq dastanlarining, folklor matnlarining tilini riyyiy-statistik va lingvostatistik metodlar bilan o'rganilishidir. Uning Dilbar O'rinboyeva bilan hammuallif bo'lgan "*O'zbek xalq dostonlarining chastotali izohli frazeologik lug'ati*" ushbu sohada fundamental bir burilish nuqtasi bo'lgan.

6.1. Lingvostatistik metodologiyaning tatbiqi – Olimlar o'zbek folklorining shoh asarlari va milliy-ma'naviy pasporti hisoblangan "*Alpomish*", "*Ravshan*" va "*Rustamxon*" dastanlarining badiiy matnlarini to'liq shaklda maxsus dasturiy ta'minot vositasida kompyuter xotirasiga kiritib, fundamental lingvostatistik tahlil olib borganlar. Tadqiqot davomida umumiy hisobda 28,499 ta so'z shakli statistik filtrdan o'tkazilgan va dastanlarning leksik hajmi aniqlik bilan guruhlangan:

- "*Alpomish*" dostoni – 14,029 ta so'z shakli (umumiy folklor matnining 49.2%i),
- "*Ravshan*" dostoni – 7,059 ta so'z shakli (24.7%i),
- "*Rustamxon*" dostoni – 7,411 ta so'z shakli (26.2%i).

Matnlarning chuqur tekshirilishi natijasida dostonlarda umumiy hisobda 1,041 ta unikal frazeologik vahidning ishlatilgani va ularning umumiy takrorlanish (ishlatilish chastotasi) soni 1,641 marta ekanligi to'liq daqiqligi bilan riyyiy ravishda muayyan qilingan.

6.2. Riyyiy ehtimollik formulasi va leksik-semantik guruhlar – Kitoibda tatbiq etilgan riyyiy ehtimollik formulasi ($V = \frac{P \cdot K}{D}$) va maxsus ilmiy grafiklar tildagi yangi so'z va badiiy ifodalarning dastan matnlarida duch kelinish qonuniyatlarini ilmiy shaklda asoslantiradi. Ushbu lingvostatistik tahlil vositasida dastanlarda eng mahsuldor bo'lgan leksik komponentlar aniqlangan. Masalan, dastan yaratuvchiligida inson a'zolari (somatizmlar) bilan bo'g'liq ifodalarning dominantlik tashkil etgani, konkret ravishda "bosh" (bosh) leksmasi bilan bo'g'liq 31 ta farqli ibaraning (umumiy ishlatilish chastotasi 105 marta), nutq faoliyati bilan bo'g'liq bo'lgan "gap" (so'z/suhbat) komponenti bilan esa 24 ta unikal ibaraning (umumiy ishlatilish chastotasi 43 marta) tasbit etilgani va leksik-semantik tahlilga jalb qilingani ko'rsatilgan.

Ushbu lug'atning unikal strukturasi ikki muhim qismdan iborat:

I Hissa (Frazeologizmlarning ishlatilish chastotasi jadvali): Dostonlarda qayd etilgan barcha frazeologik birlashmalar alifbo ketma-ketligida tizilgan va har bir ifodaning ro'parasida uning uch dastanning har birida alohida-alohida konkret

necha marta ishlatilganini ko'rsatuvchi daqiq statistik raqamlar berilgan (masalan, "Abgor bo'ldik" ifodasining faqat "Alpomish"da 1 marta, "Achchig'i kelib" ifodasining esa "Ravshan"da 6 marta ishlatilishi kimi).

II Hissa (Izohli lug'at): Hamin frazeologizmlarning har biri semantik ma'nosi xalq tilining injaliklariga muvofiq ravishda izohlanadi va dastan matnlaridan olingan konkret kontekstual sitatlar bilan ayon shaklda namoyish etiladi (masalan, "Abgor bo'lmoq" ifodasining ma'nosi "*sarson bo'lmoq, sarsongarchilik; nochorlik, nochor ahvolga tushmoq*" kimi sharhlanadi).

Professor B.Yo'ldoshevning ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlari o'zbek lingvofolkloristikasida bir ilk bo'lish bilan birga, turk tillarining frazeologiyasini, dastanlarning til strukturasini va tarixiy rivojlanish qonuniyatlarini tadqiq etgan barcha turkologlar uchun fundamental, bebahor bir ilmiy manbadir.

SO'NG SO'Z

Umrini o'zbek tilining sofligiga, boyligiga, ilmiy saviyasining xalqaro miqyosda tanilinishiga va yosh avlodning yuksak intellektual ruhda tarbiyasiga bag'ishlagan professor Bekmurod Yo'ldoshev 2016 yil 20 dekabrda, 70 yoshida vafot etgan. Lekin uning qoldirib ketgan boy ilmiy maktabi, yozgan 40 dan ortiq kitob, o'quv qo'llanmasi va monoqrafiyalari, shakllantirgan yuzlab olim va pedagoglar armiyasi bugun ham uning nomini va ilmiy merosini katta ehtiram bilan yashatmoqda.

Uning raqamli, kompyuter va riyziy tilshunoslik metodlarini frazeologiya va folklor matnlariga tatbiq etgan ilmiy qarashlari bugungi zamonaviy tilshunoslikning rivojlanish yo'nalishlarini o'n yillar oldin muayyanlashtirgan. Professor Bekmurod Yo'ldoshev nafaqat o'zbek ilm-fanining, balki butun Turk dunyosining faxrlanadigan chuqur tafakkurli, obyektiv, adolatli va mehnatsevar bir intellektual siymosi sifatida ilm tarixida abadiy joyini olgan. Olimning aziz xotirasi va boy ijodiy merosi kelajak tadqiqotchilarning yo'llarini yoritishda davom etajak.

Bibliografiya (Asosiy ilmiy asarlari)

1. Yo'ldoshev B. *Umumiy tilshunoslik*. Samarqand: SamDU nashri, 1974 (Qayta nashrlari: 1979, 1982).
2. Yo'ldoshev B. *Badiiy nitq uslubiyati*. Samarqand: SamDU nashri, 1982.
3. Yo'ldoshev B. *Adabiy til va badiiy uslub*. Toshkent: Fan, 1988.
4. Yo'ldoshev B. *O'zbek badiiy nasrining uslubiy tahlili*. Toshkent: O'qituvchi, 1989.
5. Yo'ldoshev B. *Frazeologiya tarixidan lavhalar*. Samarqand: SamDU nashri, 1998.
6. Yo'ldoshev B. *Frazeologik uslubiyat asoslari*. Samarqand: SamDU nashri, 1999.
7. Yo'ldoshev B. *Matn tilshunosligi*. Samarqand: SamDU nashri, 2006.

8. Yo'ldoshev B. *Riyyiy va kompyuter tilshunosligi*. Samarqand: SamDU nashri, 2007.

9. Yo'ldoshev B., O'rinboyeva D. *O'zbek xalq dostonlarining chastotali izohli frazeologik lug'ati*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.

10. Yo'ldoshev B., Rashidova U. *O'zbek tilining frazeologik stilistikasi (Monografiya)*. Toshkent: Navro'z nashriyoti, 2016.

Almaz Ulvi BINNATOVA

A BRIGHT FIGURE OF UZBEK LINGUISTICS
(The Life Path and School of Phraseological Stylistics
of Professor Bekmurod Yo'ldoshev)

Abstract: The article is dedicated to the rich scientific-pedagogical heritage and life path of Doctor of Philological Sciences, Professor Bekmurod Yo'ldoshev (1947–2016), one of the prominent representatives of modern Uzbek linguistics and Turkology. The study theoretically analyzes the scholar's fundamental contributions to establishing the field of phraseological stylistics as an independent discipline within Uzbek linguistics. The scholar's critical concepts regarding existing gaps in lexicography, along with the 6 methodological criteria he proposed for the functional-stylistic differentiation of phraseological units (etymological, attractiveness of internal form, semantic, harmonious/rhythmic, component, and quantitative criteria), are extensively highlighted in the paper.

Furthermore, the article examines B. Yo'ldoshev's innovations in Uzbek linguofolklore studies, particularly the investigation of Uzbek heroic epics ("Alpomish", "Ravshan", "Rustamxon") using computer software and mathematical-statistical methods. The methodological significance of the frequency explanatory phraseological dictionaries compiled under his leadership is well-substantiated. In conclusion, the fundamental value of the scientific school formed by Professor B. Yo'ldoshev for modern Turkology and the culture of speech is strongly emphasized.

Keywords: Bekmurod Yo'ldoshev, Uzbek linguistics, phraseological stylistics, linguostatistics, Uzbek heroic epics, lexicography, literary text analysis.

B. YO'LDOSHEV MEROSI – FRAZELOGIYA SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA ASOSIY MANBA

Pirniyazova A.K.

*filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti*

Taniqli olim, filologiya fanlari doktori, professor Bekmurod Yo'ldoshevning o'zbek tilshunosligi Samarqand maktabining yorqin namoyandalaridan biridir. Turkiy tilshunoslar uni o'zbek frazeologiyasi, stilistika va kompyuter tilshunosligining taniqli mutaxassisi sifatida e'tirof etgan.

Olimning yaratgan "Badiiy nutq stilistikasi" (1982), "Said Ahmad asarlarining tili va uslubi" (1987), "O'zbek badiiy nasrining uslubiy tahlili" (1989), "O'ziniki bo'lmagan nutqning grammatik-stilistik xususiyatlari va badiiy matndagi o'rni" (1992), "Badiiy asar tili va uslubi masalalari" (2001, 2006), "Ufq" trilogiyasining lingvopoetik tahlili masalalari" (2006) nomli monografiyalar, qo'llanmalar va ko'plab ilmiy maqolalari nafaqat o'zbek filologlari, balki barcha turkiyshunoslarga tanish va yo'l-yoriq bo'lib qolmoqda.

O'tgan asrning 70-yillaridan boshlab Bekmurod Yo'ldoshev frazeologiya, frazeografiya va frazeologik uslubiyat muammolarini tadqiq etish bilan uzluksiz shug'ullangan. "O'zbek tilidagi frazeologizm-sarlavhalar haqida" (1979), "Frazeologiya va o'zbek tilini o'qitish" (1980), "Frazeologizmlarning grammatik tabiatiga doir" (1981), "Frazeologik variantlar va ularning ayrim uslubiy xususiyatlari" (1982), "Frazeologizmlarning struktur-grammatik va semantik xususiyatlari" (1985), "Navoiy asarlarida "bosh" komponentli frazeologizmlarning qo'llanilish xususiyatlari haqida" (1990), "Frazeologizmning so'z bilan funktsional munosabatiga doir" (1992) monografiya va qo'llanmalari, "Hozirgi o'zbek adabiy tilida frazeologik birliklarning funktsional-uslubiy xususiyatlari" (1994) nomli doktorlik dissertatsiyasi o'zbek frazeologiyasi rivojiga salmoqli hissa bo'lib qo'shildi.

Lug'at tarkibining ma'lum qismini tashkil etuvchi frazeologizmlar xalq og'zaki ijodida, badiiy asarlarda, xalqning og'zaki so'zlashuv tilida keng qo'llaniladi. Tilshunoslikda lug'at tarkibining alohida guruhi sifatida tan olinadigan frazeologizmlar haqidagi muammo qadimdan olimlarning e'tiborini o'ziga tortib kelmoqda. Antik dunyo ilmida frazeologiyaning bir necha masalalari bo'yicha tadqiqotni Aristotel boshlagani klassik filologiyadan ma'lum [5:86], turkiy filologiyada esa XIX asrda Mirza Kazambek (1802-1870) frazeologiya terminini qo'llagan [6:9].

Taniqli turkologlar S.K. Kenesbatyev, Sh. Rahmatullayevlarning maxsus tadqiqotlari turkiy frazeologiyasining paydo bo'lishi va rivojlanishiga katta yo'l

25 июлдан – 4 августгача мен, Дилноза ва онаси биргаликда Тошкентга “Фарҳод Мадад Шифо” клиникасида 10 кун даволандик ва дам олдик. Биринчи кун Нодирнинг уйига бориб, бир кеча уникида меҳмон бўлдик. Шу кун мен Улуғбекни бир ойлик пайтида илк марта кўрдим ва қўлимга олдим. Ўн кун давомида врачлар бизга яхши қаради. Нодир бир неча марта келиб хабар олди. Озода келин ҳам Лазизбекни кўтариб бир неча марта кўргани келди. Моҳидил ҳам Шерзод билан бирга келди. Ҳаммасига раҳмат. Бу орада биз оилавий Азаматларникига Нодирнинг машинасида бордик. Жуда яхши кутиб олишди. Охирги кун Ботирнинг квартирасига кириб, меҳмон бўлдик. Тошкентдан 4 август кун қайтдик.

24 сентябрь куни қувончли хабар эшитдик. Неварамиз Моҳидил ўғил фарзандли бўлибди. Мен биринчи марта чевара кўрдим. Ахир, бундан ортиқ бахт бормикан. Оллоҳим ҳаммани чевара кўриш бахтига муяссар қилсин. Жуда хурсанд бўлдик. Исмини Муҳаммадали қўйдик. Умри билан берган бўлсин. Энг қизиғи шундаки, мен чеварам Муҳаммадалини кўришга, юзидан ўпишга муваффақ бўлдим. Мен бундан жуда бахтиёрман.

Охирги пайтларда соғлигимнинг аҳволи анча ёмонлашяпти. Иннова клиникасига бориб терапевтга учрашдим. Дори-дармон ёзиб берди. Ҳар кун тўхтовсиз дори ичаман. Кўзим хиралашиб боряпти. Менимча, фойдаси йўқ. Бизни ҳам умрбод туттириб қўйгани йўқ. Ҳеч ким абадий яшамас экан. Устозларим, ҳамкасбларим, дўстларим: Б.Ўринбоев, З.Аликулов, Т.Қурбонов, А.Нурмонов каби яқинларимни йўқотганимдан сўнг, мен билан ҳам қачондир ҳаётнинг шундай аччиқ қисмати юз беришини ўйлаб, кундалик дафтарни шу жойга келганда тугатишга қарор қилдим. Ҳаётимда жуда кўп ишларни режалаштиргандим. Умрим давомида жуда кўпига эришдим. Бундан кейин фарзандларимга, невараларимга, оиламга соғлиқ, мустаҳкам ирода, бахт, саодат, тинчлик ато этсин. Ҳаётим давомида эслашга арзигулик ишлар қилдим, деб ўйлайман. Кундаликдаги мен билан боғлиқ муҳим саналарни ўқиганингизда кўз олдингизда намоён бўлганимдан бахтиёрман! Хайр саломат бўлинг! Оллоҳу акбар!